

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-28>

УДК 338.48

ГЕНЕЗИС АГРОТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

GENESIS OF AGROTOURISM IN UKRAINE

Радіонова Ольга Миколаївнакандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. БекетоваORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0570-3648>**Радіонов Вадим Сергійович**магістрант Навчально-наукового Інституту економіки і менеджменту,
Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. БекетоваORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0439-492X>**Radionova Olha, Radionov Vadym**

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

У статті агротуризм аналізується як якісно новий напрямок туристичної діяльності, що стрімко розвивається і включає конкретний комплекс послуг. Показано, що для розвитку цього виду туризму в нашій країні існують об'єктивні причини. Доведено, що розвиток агротуризму дозволить вирішити низку проблем сільської місцевості, серед яких створення додаткових робочих місць, покращення умов життя на селі шляхом розвитку відповідної туристської інфраструктури. У статті розглядається дворівневий підхід до формування концепції розвитку агротуризму: за рахунок власних ресурсів без залучення необхідних інвестицій ззовні та як основний бізнес, що забезпечує максимальний набір рекреаційних послуг, націлених на використання всіх привабливих для туристів аспектів сільського життя. Автори на основі використання теоретичних та емпіричних джерел розкривають генезис агротуризму в Україні.

Ключові слова: Агротуризм, сільський туризм, концепція розвитку агротуризму, фактори розвитку агротуризму.

The article analyzes agrotourism as a qualitatively new, rapidly developing area of tourism activity, which includes a specific range of services. Based on the use of theoretical and empirical sources, the authors reveal the genesis of agrotourism in Ukraine. Various approaches to understanding rural tourism in both domestic and foreign literature are analyzed. This allowed the authors to reveal the genesis of various concepts for the development of rural tourism. Agrotourism is considered as a separate subspecies of rural tourism. It is shown that agrotourism synthesizes ethnographic tourism, ecological tourism, can have a different degree of activity and cultural and educational richness. It is substantiated that there are objective reasons for the development of this type of tourism in Ukraine, while the authors emphasize that tourism is an underestimated asset of Ukraine. It is proved that the development of rural tourism will solve a number of problems in rural areas, including the creation of additional jobs, improving living conditions in the countryside through the development of appropriate tourism infrastructure. The article considers a two-level approach to the formation of the concept of agrotourism development: at the expense of own resources without attracting the necessary investments from outside and as the main business, providing the maximum range of recreational services aimed at using all aspects of rural life that are attractive to tourists. It is noted that in the context of the natural resources of Ukraine, agrotourism is one of the priority areas for the development of tourism. The solution of basic tasks to increase the popularity of Ukrainian agrotourism is considered. It is shown that a factor in the development of the agrotourism market is that it is being built "from below" – practically without the participation of central structures. The problems of the development of agrotourism are also indicated: the lack of clearly articulated political decisions to support agrotourism, there is no nationwide program and financial support. The article proves the importance of agrotourism for the socio-economic development of the regions of Ukraine, through an increase in agrocultural production, the sale of local food products, a reduction in migration outflow, an increase in the standard of living of the rural population as a whole, and an increase in the entrepreneurial activity of the population.

Keywords: agrotourism, rural tourism, the concept of agrotourism development, factors of agrotourism development.

Постановка проблеми. Актуальні тренди у трансформації потреб туристів рекреаційних послуг, екологізація мислення формують попит на нові види туристських продуктів, до яких належать ресурси сільської місцевості, які є основою нової для України рекреаційної галузі – сільського туризму. Розвиток агротуризму дозволить частково вирішити низку проблем сільської місцевості, розширить спектр туристичних послуг і «наблизить» рекреаційні території до джерел основного туристичного попиту [1].

Інституціоналізація агротуризму в сучасний період пов'язана із зародженням споживчих практик та традицій відпочинку в сільській місцевості, що зародилися в нашій країні та отримали активний розвиток ще за радянських часів. Попередниками сучасних форм сільського туризму були дачні селища, мережі туристських баз, піонерські табори. Їм присвячено основну кількість досліджень з рекреаційної тематики у сільській місцевості в минулому столітті. Як виникав та формувался агротуризм в Україні на категоріально-понятійному та сутнісному рівні і є проблема, яку спробуємо вирішити у постановочному ключі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні основи дослідження туризму як об'єкту наукового пізнання сформульовані у працях багатьох українських науковців (Балабанова Г., Бейдика О., Любіцевої О., Мальської М., Смирнова І., Ткаченко Т. та ін. [1–4]) та зарубіжних дослідників (Д. Гетса, Д. Пейджа, Л. Робертса, Н. Тэйна, Д. Холла, Боуена Д., Бхатія А., Джафарі Д., Котлера Ф., Маршала А., Мейкенза Д., Реймерса Н., Харріса, Г. Хокінса та ін. [5–9]).

Формулювання цілей статті.

Мета статті – виявлення концептуальних засад у генезисі агротуризму як самостійної галузі рекреаційної сфери України.

Методи дослідження: діалектичний, економіко-географічний, порівняльно-описовий.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для визначення концептуальних орієнтирів удосконалення сільського туризму слід визначити відповідний категоріально-понятійний апарат. Результати багатьох розробок поняття агротуризм орієнтовані на окремих властивостях соціального та економічного середовища сільського туризму. Нині відсутня єдність у термінології.

Для трактування туризму, що розвивається на сільських територіях, застосовується безліч визначень: сільський туризм, агротуризм, зелений туризм, м'який туризм, дачний туризм,

курорт під дахом, фермерський, селянський, туризм у сільській місцевості, агроекотуризм, етноагротуризм, альтернативний.

У Європейських країнах різниця між поняттями «сільський туризм» та «агротуризм» суттєва. Агротуризм (від англ. agrotourism) означає відпочинок на фермах, де туристи можуть ознайомитися з сільськогосподарським виробництвом, тоді як «сільський туризм» (від англ. Rural tourism) – це просто відпочинок у сільській місцевості. В Україні такої різниці не спостерігається.

Основною нормативно-правовою базою для визначення сільського туризму та його підвидів є закон України про туризм [2] та Додаток до матеріалу «Агротуризм в Україні: нові законодавчі ініціативи», а також проєкт закону України про аграрний туризм та агротуристичну діяльність [3]. Цей Закон визначає загальні правові, організаційні, соціально-економічні засади аграрного туризму та агротуристичної діяльності. Згідно з цим документом, сільський туризм включає відпочинок на сільських територіях, пов'язаний чи непов'язаний із сільськогосподарськими видами робіт. Різноманітність підходів до розуміння сільського туризму зумовила виникнення та існування різних концепцій розвитку сільських видів туризму. Розглянемо основні підходи у таблиці 1.

Проаналізувавши дослідження ряду вітчизняних та зарубіжних авторів, можна зробити висновок, що частина авторів поділяють між собою трактування сільського та агротуризму, пов'язуючи аграрні види туризму за участю у сільськогосподарському природокористуванні. Інші автори ототожнюють ці два поняття, наголошуючи на їх реалізації в сільській місцевості. Треті – підрозділяють сільський туризм, виділяючи агротуризм як один із його різновидів.

Таким чином, більшістю авторів під «агротуризмом» розуміється вид відпочинку у сільській місцевості за участю у сільськогосподарській діяльності підприємства. Головна відмінність агротуризму від дачного у тому, що відпочиваючий не тільки живе у сільській місцевості, а веде відповідний спосіб життя, тобто бере участь у сільськогосподарській діяльності. Цей вид туризму слід вважати підвидом сільського туризму.

Отже, до категорії сільського туризму, на нашу думку, слід відносити агротуризм, дачний, екологічний та етнографічний туризм. На нашу думку, агротуризм можна виділити в окремий підвид сільського туризму. Агротуризм синте-

Таблиця 1

Підходи до визначення сільського туризму

Автори, рік	Трактування
1. D. B. Weaver, D. A. Fennell, 1997	Агротуризм являє собою сільськогосподарські підприємства, які розвивають на своїх територіях туризм. Агротуризм – найдавніша форма сталого туризму
2. М. Шнайдер, Л. Пшезбурская, 2000	Агротуризм – «курорт під дахом», оскільки він пов'язаний з веденням сільського господарства, власники організують відпочинок туристів у своєму володінні
3. І. В. Абросимова, 2004	До сільського туризму відноситься подорож з метою відпочинку, де турист розміщується в сільському чи фермерському будинку
4. Р. С. Гайсин, 2006	Сільський туризм не повинен бути обов'язково пов'язаний із сільськогосподарською діяльністю, але здійснюватися повинен у сільській місцевості
5. Р. Юнком, 2006	Агротуризм відноситься до «м'якого» туризму, оскільки даний вид туризму індивідуальний, тривалий, заснований на враженнях, активності та тактовності
6. А. Б. Здоров, 2007	У вузькому значенні агротуризм це відпочинок у сільській місцевості з орендою будинку; у ширшому розумінні поняття, аграрний туризм включає всі елементи проведення часу на фермі, у тому числі добровільну участь у сільськогосподарському виробництві
7. М. Б. Біржаков, 2008	Термін «сільський туризм», який включає сільський туризм або агротуризм, інакше кажучи, це відпочинок у селі
8. Т. В. Литвиненко, 2009	Агротуризм позиціонується як різновид сільського, але з обов'язковою умовою реалізації його у сільській місцевості. Серед цілей подорожі виділяється навчання туристів сільськогосподарській діяльності
9. S. Phillip, C. Hunter, K. Blackstock, 2010	Агротуризм поділяється на п'ять видів: агротуризм на колишній фермі; агротуризм на фермі, що діє, з розміщенням; агротуризм на діючій фермі з розміщенням та харчуванням; агротуризм на фермі, що діє, з можливістю участі у майстер-класах, тренінгах та інших заходах; агротуризм на фермі, що діє, за участю в сільськогосподарському виробництві.
10. M. Forbord, M. Schermer, K. Griebmair, 2012	Агротуризм включає проживання, харчування місцевими продуктами та напоями, традиції сільського життя, а також культурну, освітню, рекреаційну діяльність (наприклад, збирання фруктів, вивчення народних звичаїв, освітні майстер-класи, їзда на велосипеді, катання на конях, хайриди)
11. C. Gil-Arroyo, C. Barbieri, S. Rozier Rich, 2013	Агротуризм: діяльність, пов'язана з фермою, що виконується на її території чи іншому сільськогосподарському підприємстві для розважальних чи освітніх цілей. Агротуризм передбачає як прямий, так і непрямий контакт туристів з різними фермерськими заходами

Джерело: сформовано авторами

зує у собі етнографічний туризм, екологічний туризм, може мати різний ступінь активності та культурно-пізнавальної насиченості. Більша частина агротуризму припадає на форми туризму, спрямовані на відвідування природних атрактивних територій, ряд близьких за мотивацією видів туризму (фермерський, сільський, садибний, садівницький, збірний) також входить у єдину сферу агротуризму.

У практиці розвитку індустрії туризму еко-туризм та сільський є взаємодоповнюючими

та взаємопов'язаними поняттями. У Європі, наприклад, працює European Centre for EcoAgroTourism – ECEAT. Майже кожен четвертий європеєць проводить відпустку у сільській місцевості. Агроекотуризм у багатьох країнах сприймається як метод екологічного та соціального відродження сільських територій. Також простежується певний взаємозв'язок між психологічними аспектами туризму та екологічними принципами розвитку суспільства. У туризмі застосовується

п'ятиетапна структура відпочинку, і для кожного етапу обговорюються соціально-екологічні процеси. Виділяється п'ять наступних етапів: очікування, подорож до місця призначення, поведінка на місці, зворотний шлях і спогад.

Агротуризм в Україні – це досить молодий туристичний напрямок. В даний час даний вид відпочинку поки не має серед вітчизняних туристів такого поширення як, наприклад, у Фінляндії або Іспанії, але до війни з кожним роком ставав все більш популярним, також відзначалася необхідність його розвитку на державному рівні [4]. Мета агротуризму в Україні – сформувані такий новий комплексний туристичний продукт, який сприяв би стійкому розвитку сільських територій, внутрішньому та в'їзному туризму. Актуальність розвитку агротуризму в Україні зумовлена: низьким рівнем соціально-економічного розвитку у сільській місцевості; відтоком жителів із села; це можливість для об'єднаних територіальних громад, не здатних до модернізації, які не виробляють продукції ринку, зайнятися іншим видом діяльності; віддаленістю внутрішніх сільських територій від великих центрів; низьким рівнем розвитку організованого внутрішнього туризму; попитом на недорогий відпочинок.

Враховуючи реальну та прогнозовану ситуацію на аграрному ринку праці, зумовлену очікуваною модернізацією галузі, стає очевидною величезна значущість розвитку на селі малого підприємництва, особливо у несільськогосподарській сфері. Проблема зайнятості на селі, незважаючи на певні зрушення у її вирішенні, залишається гострою, особливо з огляду на недостовірність інформації про рівні зайнятості та безробіття.

Для України як найбільш прийнятна та перспективна актуальна модель створення мережі туристських господарств на базі існуючих ресурсів сільської місцевості, що більшою мірою сприяє розвитку малого підприємництва, не вимагає залучення великих інвестицій, створює нові робочі місця, є джерелом доходу для сільського населення в ситуації кризи аграрного сектора [1]. Виходячи з аналізу моделей вітчизняного агротуризму можна назвати дві концепції його розвитку.

Перша концепція виходить з того, що невеликі сільськогосподарські підприємства – особисті підсобні господарства, селянські фермерські господарства, сільськогосподарські споживчі кооперативи – на свій страх та ризик починають займатися підприємницькою

діяльністю з туристичним ухилом. В цьому випадку агротуризм розвивається за допомогою власних ресурсів без залучення необхідних інвестицій ззовні. Однак розраховувати на значний приплив туристів у сільську місцевість за таких умов фінансування не доводиться. Якщо зусилля підприємств-підприємців доповнюються діяльністю туроператорів та турагентів, то результат буде трохи кращим. Однак без кардинального підвищення ступеня комфорту для потенційних відпочиваючих попит на послуги сільського туризму так і залишиться на низькому рівні, формуючись лише за рахунок нечисленних любителів: рибалок, фахівців-етнографів тощо. Сімейні туристи ігноруватимуть цю сферу, тому що їм потрібна зовсім інша якість послуг.

Друга концепція передбачає комплексний розвиток туризму у сільській місцевості. У цьому контексті агротуризм розглядається не як підсобне виробництво, а як основний бізнес, який забезпечує максимальний набір рекреаційних послуг, націлених на використання всіх привабливих для туристів аспектів сільського життя. До таких аспектів можна віднести, наприклад, наявність сприятливих екологічних та естетичних умов, можливість долучитися до сільського способу життя та його розваг (кінні прогулянки, збирання грибів та ягід, рибалка тощо), доступ до недорогих продуктів харчування місцевого виробництва, знайомство з етнографічними особливостями тощо. Ці концепції не перечать одна одній, якщо їх розглядати як послідовні етапи одного й того ж процесу.

Агротуризм – це та діяльність, яка сприятиме вирішенню соціальних проблем у сільській місцевості, а сільське господарство, у свою чергу, сприятиме підвищенню ефективності цієї діяльності. Розглядаючи внутрішній туризм, слід зазначити, що він є одним із пріоритетних напрямів розвитку туризму в нашій країні. В умовах конкуренції із зарубіжними країнами питання розвитку туристичної галузі України стоїть особливо гостро, отже, для підвищення популярності українського туризму, необхідне вирішення трьох базових завдань:

- 1) підвищення якості турпродукту;
- 2) зниження транспортних витрат туристів;
- 3) створення нових курортів та нових видів відпочинку.

Туризм – недооцінений актив України. Прямий внесок туризму у ВВП країни, наприклад, 2017 року становив лише 1,5% ВВП [4]. За показником вкладу туризму у ВВП Україна перебуває на 95-му місці у світі. Це критично

низько з огляду на потенціал країни. За статистикою туроператорів, географія відвідувань іноземних туристів включає Закарпатську, Одеську та Харківську області (останню як об'єкт ділового туризму). Внутрішній туризм зосереджений у Київській, Львівській, Полтавській, Черкаській та Дніпропетровській областях. І така нерівномірність по відношенню до загальної території обумовлена історичними та економічними причинами. Туристський потенціал України використовується вкрай неефективно. При цьому Україна має ресурси для активного відпочинку практично у всіх регіонах.

Істотним чинником у розвитку агротуристичного ринку, що тільки зароджується, є те, що він будується «знизу» – практично без участі центральних структур. Відсутнє чітко артикульоване політичне рішення щодо підтримки агротуризму, відповідно, немає загальнодержавної програми та фінансового забезпечення (системи пільгового кредитування, податкових та інших пільг тощо). Ініціаторами та пропагандистами агротуризму виступають вищі навчальні заклади, керівництво музеїв-заповідників та національних парків, громадські організації тощо в концепції розвитку агротуризму. Внутрішній сільський туризм приймаючи все більше і більше туристів, а це повільно, але впевнено вдихне нове життя в економіку. Агротуризм по суті своїй передбачає автентичний досвід подорожей, більше споживання місцевих продуктів, збереження

спадщини, використання чистої енергії, етичне бачення туризму, а також кращу турботу про екологію та якість життя місцевих мешканців та відвідувачів. Агротуризм це не лише споглядання, а й активна участь у житті села. Туристи ведуть сільський спосіб життя.

Висновки. Агротуризм є ключовим елементом для всього соціально-економічного розвитку села, виступаючи також і в ролі розподільника доходів.

Агротуризм – це реальна можливість відновлення та підтримки благополуччя сільських територій, розвиток внутрішнього та в'їзного туризму, а також вирішення вкрай гострих соціальних проблем, зокрема зайнятості сільського населення, здоров'я, освіти, дозвілля.

Таким чином, сільський туризм є складним явищем, соціально-економічні та природні впливи якого залежать від характеристик кожної окремої території. Різні форми сільського туризму надають як позитивний, і негативний вплив на довкілля, проте, агротуризм, як підвид сільського туризму, є ключовим інструментом у розвиток сільських територій. Для соціально-економічного розвитку регіонів України значення агротуризму очевидне, оскільки передбачає збільшення обсягів сільськогосподарського виробництва, збут місцевих продуктів харчування, скорочення міграційного відтоку, підвищення рівня життя сільського населення загалом, активізацію підприємницької діяльності населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Місцевий агротуризм здатний вдихнути нове життя в економіку України. URL: <https://www.seeds.org.ua/mestnyj-agroturizm-sposoben-vдохnut-povчуu-zhizn-v-ekonomiku-ukrainy/> (дата звернення: 05.05.2023).
2. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 31, ст. 24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.04.2023).
3. Проект Закону України про аграрний туризм та агротуристичну діяльність. URL: https://www.ligazakon.ua/news_old/ga015844.html (дата звернення: 06.04.2023).
4. Destination-Ukraine: скільки Україна може заробляти на туризмі. URL: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/destination-ukraine-skolko-ukraina-mozhet-zarab-355991/> (дата звернення: 06.04.2023).
5. Allen J., O'Toole W., Harris R. & McDonnell I. *Festival & Special Event Management*. Australia: John Wiley & Sons. 2011.
6. Getz D. Special events: Defining the product. *Tourism Management*. 1989. Vol. 10 (2), pp. 135–137.
7. Getz D., & Frisby W. Evaluating management effectiveness in community-run festivals. *Journal of Travel Research*. 1988. Vol. 27 (1), pp. 22–27.
8. Pugh C., & Wood E. The strategic use of events within local government: A study of London Borough councils. *Event Management*. 2004. Vol. 9 (1/2), pp. 61–71.
9. Robinson M., Picard D., & Long P. Festival tourism: Producing, translating, and consuming expressions of culture(s). *Event Management*. 2004. Vol. 8 (4), pp. 187–189.

REFERENCES:

1. Mestnyy agroturizm sposoben vdokhnut' novuyu zhizn' v ekonomiku Ukrainy [Local agritourism is able to breathe new life into the economy of Ukraine]. Available at: <https://www.seeds.org.ua/mestnyj-agroturizm-sposoben-vdoxnut-novuyu-zhizn-v-ekonomiku-ukrainy/> (accessed May 5, 2023). (in Ukrainian)
2. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR) [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)] 1995, № 31, st. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed April 6, 2023). (in Ukrainian)
3. Proekt zakona Ukrayiny pro ahraryny turyzm ta ahroturystychnu diyal'nist'. [Draft law of Ukraine on agrarian tourism and agrotourism activities]. Available at: https://www.ligazakon.ua/news_old/ga015844.html (accessed April 6, 2023). (in Ukrainian)
4. Destination-Ukraine: skol'ko Ukraina mozhет zarabatyvat' na turizme [Destination-Ukraine: how much Ukraine can earn on tourism]. Available at: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/destination-ukraine-skolko-ukraina-mozhet-zarab-355991/> (accessed April 6, 2023). (in Ukrainian)
5. Allen J., O`Toole W., Harris R. & McDonnell I. Festival & Special Event Management. Australia: John Wiley & Sons. 2011.
6. Getz D. (1989) Special events: Defining the product. *Tourism Management*, vol. 10 (2), pp. 135–137.
7. Getz D., & Frisby W. (1988) Evaluating management effectiveness in community-run festivals. *Journal of Travel Research*, vol. 27 (1), pp. 22–27.
8. Pugh C., & Wood E. (2004) The strategic use of events within local government: A study of London Borough councils. *Event Management*, vol. 9 (1/2), pp. 61–71.
9. Robinson M., Picard D., & Long P. (2004) Festival tourism: Producing, translating, and consuming expressions of culture(s). *Event Management*, vol. 8 (4), pp. 187–189.